

O družbeni neenakosti in revščini v Sloveniji 1992

Družbena (ne)enakost v postsocialističnih družbah

Postsocialistične družbe so se v svojem začetnem obdobju družbenega spreminjanja znašle v celoviti krizi, vidni tudi v procesih anomične socialne dezorganizacije, ki zadevajo poglede o pojavih družbene (ne)enakosti. Ideološke norme predhodnih obdobj socialističnih družb o kvantitativnem, distributivnem egalitarizmu, o preseganju bipolarne razredne strukture, omejevanju izkoriščanja in mezdnih odnosov ter zasebne lastnine in o uvajanju nagrajevanja po delu, kar je hkrati pomenilo zavračanje špekulacij, izkoriščanja, zasebnega bogastva ipd., so postale nepomembne. Smiselnost izgubljajo norme o pomenu delavskega razreda in njegove vodilne vloge kakor tudi vloge tega razreda pri graditvi brezrazredne družbe. Podirajo se norme o prednosti kolektivnega nad individualnim, ideološki pogledi o množični formalni participaciji (samoupravljanju), povzročajo dvom v vseh delih družbe.²

V postsocialističnih družbah pridobivajo pomen drugačni vidiki družbene (ne)enakosti. Najprej gre za vidike legalne enakosti, povezane z zahtevami delovanja pravne države, neprisotne v socialističnih družbah zaradi obstoja monopolne politične moči politokracije in neobstoja političnega pluralizma. Drugi vidik moremo označiti kot funkcionalni vidik neenakosti, ki ga spodbuja politični in idejni pluralizem s tekmovalnimi, konkurenčnimi, tržnimi razmerami. Enakost možnosti in enakost pogojev naj bi bili temelj funkcionalne neenakosti, ki zagotavlja večje nagrade tistim, ki več prispevajo, kar pomeni pozitivno vrednotenje spodbujevalnih, motivacijskih učinkov družbene neenakosti. Zaradi netekmovalne narave monističnih socialističnih družb z monopolom politokracije nad politično oblastjo, vodenim gospodarstvom, vsiljeno enotnostjo (avtoritarni ideološki kompleks, kakovostni egalitarizem) v teh družbah ni bila namenjena večja pozornost funkcionalni neenakosti z enakostjo možnosti in pogojev. V socialističnih družbah je prevladovala ideologija o enakih izhodih ne glede na začetne pogoje ali sposobnosti posameznikov. Te družbe so skušale doseči enakost pogojev na problematičen način. Problema razlik kulturnega kapitala so se lotevale celo z omejevanjem izobraževanja pripadnikov z meščanskim poreklom, v prizadevanjih za pozitivno diskriminacijo pripadnikov delavstva v smeri njihovega izobraževanja pa so bile neučinkovite. Meritokratsko načelo, doseganje položajev na temeljih znanja, prizadevanj ipd., je bilo potisnjeno na stran glede na monopol politične moči, ki je zahteval konformizem za procese promocije.

Postsocialistične družbe so torej na začetku procesov uveljavljanja enakosti možnosti in pogojev, ob obstoju pojavov funkcionalne socialekomske neenakosti in politične neenakosti. Ti procesi so zapleteni, ker v predhodnih socialističnih

¹ Dr. Peter Klinar, redni profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani; Cveto Trampuž, predavatelj na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

² E. Durkheim: O podeli društvenog rada, Prosveta, Beograd 1972

– R. Meston ed.: *Sociology Today*, Harper, New York 1965, str. 461–537

družbah procesi enakih možnosti in pogojev niso bili uveljavljeni in ker so bili procesi ekonomske neenakosti prikriti z ideologijo in tudi prakso uravnilovskega egalitarizma, ki seveda pri dominantni politokraciji in drugih vrstah elit ni delovala. Proces politične neenakosti pa so bili prekriti z ideologijo o proletarski državi in množično participacijo podrejenih kategorij v množičnih organizacijah, lokalnih, samoupravnih organih ipd., kjer se niso sprejemale strateško pomembne odločitve.

Enakost možnosti in pogojev je mogoče zagotavljati le ob obstoju formalne legalne enakopravnosti. Postsocialistične družbe so na začetku ustvarjanja pravne države. Zdaj se predvsem ukvarjajo z enakopravnostjo tistih kategorij, ki so doživljale kršitve enakopravnosti v obdobju socializma. Tako so postsocialistične države zaposlene z zagotavljanjem enakopravnosti vernikov, nekdanjih nasprotnikov socialističnih režimov (političnih nasprotnikov, razlaščenecv ipd.). Pri zagotavljanju enakopravnosti etničnim manjšinam in deprivilegiranim narodom, pa politično neorganiziranim gibanjem civilne družbe ipd. postsocialistične družbe niso posebej zavzete in uspešne. Nastajajo nove nelegalnosti in neenakopravnosti, diskriminacije zaradi nedelovanja pravne države. Proces divje privatizacije, prilaščanja državnega premoženja, pridobivanja različnih privilegijev, parvenijskih vzponov ipd. so pojavi neenakopravnosti, ki pretresajo postsocialistične države. V vsesplošnem pomanjkanju postsocialistične države omejujejo različne socialekonomske pravice, kar odpira pereče socialne probleme.

Enakosti možnosti in pogojev postsocialistične družbe glede na stopnjo svojega razvoja ne morejo zagotoviti. Izenačeni začetni pogoji pripadnikom teh družb niso zagotovljeni, vertikalna mobilnost je določena s socialnim, družinskim in etničnim poreklom. V kriznih razmerah postsocialističnih družb je pomembna sestavina iz sklopa zagotovljenih enakih tekmovalnih možnosti in pogojev dosežena socialna varnost. Ker je število nezaposlenih – v težavnih procesih krčenja industrijskega in birokratskega sektorja – veliko med nižjimi socialnimi sloji, pa verjetno tudi nesorazmerno veliko med kategorijami etničnih manjšin, žensk, mladine in med drugimi marginalnimi kategorijami, je očitno, da so te kategorije bolj ogrožene od drugih glede na svoje socialne možnosti in da država blaginje – kolikor deluje – deluje diferencirano.

Zastavlja se vprašanje o utrjenosti mnenj, ki vrednotijo načelo enakih možnosti, ki pomeni zagotovitev pravic na individualni ravni, s pomočjo katerih morejo posamezniki uresničevati svoje cilje in meritokratsko načelo preko dostopnosti do odprtih šolskih in drugih družbenih institucij. Načelo enakih možnosti je povezano z načelom enakih pogojev. Gre za zagotavljanje skupinskih pravic, za doseganje meritokratskega načela s pomočjo enakih začetnih pogojev, ki omogočajo – še posebej pripadnikom socialnih manjšin – tudi s procesi pozitivne diskriminacije – dostop do kulturnega kapitala. Enakost pogojev pomeni delovanje socialne države, ki zagotavlja minimalne pogoje enakosti (zagotovljene plače, zaščito pri delu, socialno varnost ipd.).³

Ko so se zaradi razvojnih problemov postsocialistične družbe prisiljene usmerjati proti funkcionalni neenakosti, s tem pridobiva pomen hierarhija dohodkov z zasebno lastnino in njenimi atributi. S funkcionalno neenakostjo se utrjuje pomen hierarhije sposobnosti z meritokratskim konceptom. V postsocialističnih družbah obstaja hierarhija med vladajočimi in vladanimi. Številne nižje socialne

³ B. Turner: *Equality*, Twislock Publ., London 1986, str. 34–36, 118–120

– P. Saunders: *Social Class and Stratification*, Routledge, London 1990, str. 43, 44, 48–51

kategorije nimajo dostopa do oblasti, morejo sodelovati le v volilnih procesih in v protestnih dejavnostih, pri čemer imajo malo možnosti za učinkovito lastno organiziranje, pa tudi sindikati ne dosegajo ravni partnerjev v razmerjih z državo in delodajalci. Volivci so slabo povezani s predstavnimi telesom, pa tudi nadzorne funkcije javnosti množičnih komunikacijskih sredstev nad oblastjo so nezadostne in neučinkovite. Začetni pojavi političnega pluralizma z idejnim pluralizmom odpravljajo smisel prevladujoče enotnosti, avtoritarnega ideološkega kompleksa, značilnega za predhodno socialistično obdobje. To odpira v povezavi s funkcionalno neenakostjo več možnosti za uveljavljanje profesionalizma in meritokratskega koncepta. Procesi legitimizacije oblasti ob začetnih procesih političnega pluralizma, ob prepotencioniranem strankarstvu, ko se partijske elite predvsem brezobzirno spopadajo za oblast, ostajajo v postsocialističnih družbah zapleteni in zasnovani pogosto bolj na dominaciji in antagonizmu kot na soglasju, zavezništvu in adaptaciji ter sodelovanju.⁴

Stališča o družbeni neenakosti v Sloveniji

Javno mnenje v Sloveniji načeloma sprejema pojave družbene neenakosti. Na splošno obstaja visoka stopnja soglasja o funkcionalni neenakosti, o različnem nagrajevanju kot spodbudi za zavzeto delo, odgovornost pri delu in za pridobivanje strokovnega znanja ter kvalifikacij. Slovenska javnost je soglasna s tem, da so višji zaslužki spodbuda za dolgotrajnost študija strokovnjakov. Iz povedanega sledi, da so v slovenski javnosti na splošno sprejeta načela o smotrnosti funkcionalne neenakosti, hierarhiji dohodkov in o sprejemljivosti meritokratskega koncepta kakor tudi o pomenu profesionalizacije.

Družbena neenakost je razumljena kot pojav, ki koristi bogatim in močnim, hkrati pa je funkcionalni vidik neenakosti razumljen tudi širše, saj slovenski anketiranci soglašajo, da kaže dovoliti dobičke podjetnikom, ker je to najboljši način za izboljševanje življenjskega standarda vseh socialnih slojev. Splošno sprejemanje načela razlik v dohodkih je vidno tudi v zavzemanju za diferencirano nagrajevanje, odvisno od rezultatov dela.

Po prikazanih prevladujočih stališčih bi mogli soditi, da je slovenska javnost že pozabila na ideologijo distributivnega egalitarizma in da sprejema funkcionalno neenakost s hierarhijo dohodkov in sposobnosti, ki vsebuje obstoj enakopravnosti in enakosti možnosti ter pogojev. Vendar drugi raziskovalni podatki omajajo vrednost tega sklepa. Precejšen del anketirancev ni naklonjen prevelikim razlikam med razredi. Nenaklonjenost do neenakosti pa je vidna tudi v kar opaznih strinjanjih s stališči, po katerih je obstoj neenakosti odvisen od tega, ker se nižji sloji ne združujejo, da bi jo odpravili. Sklepamo lahko, da je na splošno za slovensko populacijo sprejemljiva zamisel o omejeni neenakosti.

Izrazito pa je nerazpoloženje do neenakosti pri stališčih, ki zadevajo konkretne pojave neenakosti v Sloveniji. Večinska stališča menijo, da so razlike v dohodkih v Sloveniji prevelike in da ne koristijo napredku in blagostanju. Za zmanjšanje razlik v dohodkih naj bi poskrbela vlada. Stališče, da je treba razlike v dohodkih zmanjšati, je izrazito poudarjeno in ta stališča v obdobju, odkar se kriza pogloblja (od leta 1986 naprej), izrazito naraščajo. Razlike v stališčih splošnega sprejemanja funkcionalne neenakosti in njenega omejenega sprejemanja ali celo zavzemanja za

⁴ I. Bernik: Dominacija in konsenz v socialistični družbi, Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana 1992, str. 9–22

egalitarnejšo delitev dohodka lahko pojasnimo z razlikami med splošnimi in konkretnimi stališči, pri čemer obstaja večja zadržanost do pojavov funkcionalne neenakosti v konkretnih razmerah. K pojasnjevanju teh razlik v stališčih je mogoče pritegniti tudi ideologijo egalitarne distribucije, razširjene v socialističnem obdobju, ki ni povsem izkoreninjena in ki v kriznih razmerah dobiva veljavo.

Stališča o omejevanju neenakosti, ki se približujejo umirjenemu egalitarizmu, so vidna tudi v ocenah davkov v Sloveniji. Po teh ocenah so davki za kategorije z nizkimi dohodki izrazito previsoki, približno ustrezni ali previsoki za kategorije s srednjimi dohodki in prenizki za kategorije z visokimi dohodki. Anketiranci se zavzemajo za izrazito progresivno obdavčenje dohodkov.

Slovenska javnost se v obstoječih razmerah v lastni družbi zavzema za omejeno neenakost; gre za stališča, v katerih ideologija neskrajnega, distributivnega egalitarizma ni izločena. Stališča o omejeni (ne)enakosti so dopolnjena s poudarjenimi stališči o zagotovljeni enakosti možnosti in pogojev. Stališča o enakosti možnosti in pogojev so vidna v močnih poudarkih na delovanju socialne države, ki naj omili pojave neenakosti z zagotavljanjem individualnih in kolektivnih pravic, ki omogočajo enake začetne pogoje, z odprtostjo institucij, s pomočjo katerih je mogoče dosegati socialno promocijo. Visoki so deleži strinjanja slovenskih anketirancev, da bi vlada morala v večji meri omogočiti otrokom iz revnih družin, da bi lahko študirali na univerzi (pozitivna diskriminacija potomcev nižjega socialnega porekla). Večinska stališča o delovanju socialne države so usmerjena na blažitev pojavov neenakosti in na zagotavljanje primernih življenjskih razmer: vlada naj bi priskrbelo delo vsakemu, ki si ga želi, in zajamčila osnovni dohodek, nezaposlenim pa bi morala zagotoviti primeren življenjski standard ter prispevati več sredstev za pomoč revnim.⁵

Pojavi revščine

Postsocialistične družbe doživljajo množično revščino. Gospodarski propad grozeče potiska socialnoekonomsko krizo v katastrofo, še posebej v tistih okoljih, kjer prihaja do nasilja in vojaških spopadov. Prestrukturiranje gospodarstva iz socialističnega industrijsko nerazvitega in polperifernega v intenzivnejše, modernejše ali celo v postindustrijsko gospodarstvo, ki zahteva močna krčenja industrijskega sektorja, poteka preko mnogih čeri in počasi. V postsocialističnih družbah se pojavlja velika nezaposlenost zaradi propadanja številnih gospodarskih panog, izgube trgov in začetkov racionalizacije poslovanja. Kategorije, ki se začenjajo ukvarjati z zasebnimi dejavnostmi, težijo k parveniškemu, hitremu bogatjenju, pri tem uzance korektnega poslovanja niso uveljavljene in ideja o socialni pravičnosti kot varovalki proti popolni svobodi zasebnega delovanja ostaja nepomembna. Tako se ustvarjajo neugodne razmere za žrtve nepravične delitve dobrin, ali drugače rečeno, odpira se prostor za revščino.

Primarne življenjske potrebe dela nižjih slojev ostajajo nezadovoljene ali pa se njihovo zadovoljevanje giblje na robu bednega preživetja. Gre za pojave absolutne

⁵ – Slovensko javno mnenje, 91/2, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1991.

– Slovensko javno mnenje, 92/1, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1992.

– Slovensko javno mnenje, 92/2, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1992.

revščine, če se upoštevajo splošna merila za zadovoljevanje primarnih eksistenčnih potreb. Več pa je pojav relativne revščine, če se upoštevajo merila življenjskega standarda, ki veljajo za posamezne postsocialistične družbe. Precejšnja množica prebivalcev postsocialističnih družb živi pod običajnimi standaradi teh družb. Upoštevati je treba različno razvitost posameznih postsocialističnih družb, pa tudi različno regionalno razvitost postsocialističnih družb. Ob teh merilih za raziskovanje relativne revščine v postsocialističnih družbah je treba upoštevati še časovne primerjave. Za mnoge nižje in srednje sloje (še posebej za brezposelne) velja, da sta upadla življenjski standard kakor tudi kakovost življenja od ravni skromnega življenja v socializmu do ravni revščine v postsocializmu.

Pojave subjektivne revščine zaznavajo tudi sloji, ki so s postsocialističnimi spremembami doživeli opazno znižanje kakovosti življenja in standarda, pa čeprav ta padec ni prišel pod raven eksistenčnega povprečja njihove konkretne družbe. Svoje življenjske razmere občutijo kot pojave subjektivne revščine na temelju primerjav s kakovostjo življenja, ki jim je bila zagotovljena v preteklosti. Nižje socialne kategorije, ki so že v socializmu živele na robu eksistence, pa neredko sedanjih padcev pod dejansko eksistenčno raven v razmerah postsocializma ne zaznavajo kot pojave subjektivne revščine.⁶

Stališča o revščini v Sloveniji

Pregled trendov, ki kažejo na spremembe stališč, pokaže, da se življenjske razmere v Sloveniji od 1980. leta naprej slabšajo, kar opazno velja od 1983. leta naprej. Ocene za leti 1990 in 1991 kažejo na izrazito kritično poslabšanje življenjskih razmer, ki dovoljujejo sklep o prisotnosti pojavov relativne revščine. Medtem ko je večina Slovencev bila do 1987. leta prisiljena z varčevanjem omejevati se pri nakupih luksuznih predmetov in predmetov trajne rabe, je v 1991. letu delež prvih močno upadel, delež drugih pa se je povečal, hkrati pa se je izrazito povečal delež tistih (na 11%), ki so prisiljeni omejevati se pri nakupih hrane. 2,1% slovenskih anketirancev navaja, da živijo v pomanjkanju osnovnih dobrin, in 1,1%, da živi v revščini. Deleži teh kritičnih kategorij, ki so močno omejeni pri zadovoljevanju primarnih, eksistenčnih potreb, ki živi v pomanjkanju eksistenčnih dobrin, se je v obdobju od 1990. do 1991. leta izrazito povečal. Materialne razmere večine prebivalstva so se od 1990. leta naprej močno poslabšale, kar dokazujejo ocene anketirancev. Po njihovih ocenah se je od 1990. leta najbolj poslabšal položaj nižjih slojev (delavcev), nekoliko manj pa srednjih slojev (uslužbencev). Tudi ocene o spremembah položaja kmetov ne kažejo na njegovo izboljšanje, to naj bi dosegli le sloji podjetnikov.

Večina anketirancev ocenjuje v 1992. letu materialne razmere svoje družine kot nezadovoljive, med njimi kar 19% kot sploh nezadovoljive. Razmere so bile pred petimi leti za več kot tri četrtine anketirancev boljše. 19% anketirancev je prisiljenih uporabljati prihranke, 12% pa si mora izposojati denar. 31% anketirancev v zadnjem letu ne shaja več z dohodki, 56% pa se z zasluženim denarjem sproti prebija.

Ob skromnih rednih dohodkih so številni prisiljeni pridelovati hrano, iskati dodatno delo in pomoč sorodnikov ter prijateljev. Neformalno delo, pridobivanje

⁶ P Townsend ed.: *The Concept of Poverty*, Heinemann, London 1970.

– M. Haralambos: *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb 1988, str. 142–145.

storitev za protistoritve postajata nujnost za večino populacije. Dohodek iz rednega dela je zadosten za 29% anketirancev, v manjši meri zadostuje za 35% anketirancev, ne zadostuje pa za 19% anketirancev.

Na temelju teh podatkov je težko priti do zanesljivejše ocene o razširjenosti pojavov revščine v Sloveniji. Gre za subjektivne ocene in opozoriti je treba na ugotovitve o subjektivni revščini, ki smo jih omenili v prejšnjem razdelku. Materialne razmere se slabšajo, odkar že desetletje obstaja ekonomska kriza, in revščine je vse več predvsem od 1990. leta naprej, ko se začenjajo spremembe postsocialističnega obdobja, s kritičnim poslabšanjem socialnoekonomskih razmer. Pojavi absolutne revščine so maloštevilni. Deleži kategorij, ki jih prizadevajo pojavi relativne revščine, naraščajo po 1990. letu in zadevajo med 11% populacije (omejevanje primarnih eksistenčnih potreb, izposojanje denarja) in 19% slovenske populacije (sploh nezadovoljive družinske materialne razmere, nezadosten dohodek, trošenje prihrankov).

Pojavi revščine zadevajo predvsem nižje socialne sloje, v manjši meri pa tudi srednje sloje. Neformalna ekonomija je pomemben način za omejevanje pojavov relativne revščine.

Pojavi relativne revščine se utegnejo širiti s prihodnjim povečevanjem nezaposlenosti in s pojavljanjem nezaposlenih kategorij, ki bodo izgubile socialno podporo, z omejevanjem možnosti za neformalno delo, z izčrpanjem prihrankov ipd. Tudi nemirno okolje Hrvaške, BiH in Srbije utegne v prihodnje vplivati na povečevanje revščine v Sloveniji. Ekonomska kriza s pojavi revščine kaže, da bo dolgotrajnejša, saj tudi ocene anketirancev o kratkoročnejši izboljšavi ekonomskih razmer niso optimistične.

Naraščanje pojavov revščine odsevajo tudi ocene o najpomembnejših nasprotjih v slovenski družbi. Med najpomembnejša nasprotja uvrščajo anketiranci nasprotja med bogatimi in revnimi in 38% jih sodi, da gre za ostre konflikte. Najvišje deleže ocen o naravi zaostrenih nasprotij pa anketiranci dajejo nasprotjem med vodstvi podjetij in delavci. Očitno je, da to nasprotje temelji na nizkih plačah, ki številnim ne zadostujejo za preživljanje, za kar javnost krivi vodstva podjetij. Med zaostrenimi nasprotji so omenjena tudi nasprotja med zaposlenimi in nezaposlenimi. Izrazita večina anketirancev še sodi, da utegne priti do demonstracij in nemirov zaradi nezaposlenosti in druginje. Nasprotja, ki se povezujejo s pojavi revščine, javnost označuje kot eksplozivna in nalaga vladi odgovornost, da zmanjšuje razlike v dohodkih med bogatimi in revnimi, da zagotavlja nezaposlenim dostojen življenjski standard in da vsakemu zagotavlja delo, ki ga želi. Javno mnenje se zavzema za povečanje osebnih dohodkov in hkrati za boljšo kakovost in večji obseg dela.⁷

Razredna struktura postsocialističnih družb

Razvitost socialne strukture postsocialističnih družb kaže, da v njih prevladujejo značilnosti tradicionalnih razrednih družb in tudi elementi nerazvitih, kvazirazrednih odnosov.

⁷ – Slovensko javno mnenje, 91/2, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1991.

– Slovensko javno mnenje, 92/2, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1992.

Tradicionalni razredni odnosi kažejo na pojave revščine in na pereče materialne probleme, ki prizadevajo družbe na takšni razvojni stopnji. V njih prevladujejo politični dejavniki, ki so se prisiljeni ukvarjati z ekonomskimi problemi preživetja številnih slojev. Procesi tekmovanja za lastnino in uveljavljanje pomena znanja in informacij so slabo razviti, kar velja tudi za razvitost funkcionalne diferenciacije, racionalnosti in rentabilnosti. Intenzivnost vertikalne mobilnosti ni velika, splošnost vertikalne mobilnosti pa je omejena. Poudarjena hierarhija koncentrirane moči in pojavi izkoriščanja vzbujajo antagonistične konflikte. V teh družbah ima ideologija, na kateri je zgrajen institucionalni sistem, pomembno težo. Opazni so pojavi statusne neskladnosti, ko se med posameznimi dejavniki socialnega statusa kažejo šibke povezave; med dejavniki socialnega statusa so še pomembni dejavniki prirojenega statusa, ki omejujejo uveljavitev dejavnikov pridobljenega statusa.

V čem so vidni tudi nerazviti, kvazirazredni odnosi v postsocialističnih družbah? Nižji, podrejeni sloji niso politično organizirani in njihovi cilji ostajajo neizraženi. Konflikti med njimi in vladajočimi so razpršeni in razblinjeni, izražajo se v fragmentarnih oblikah.⁸

Postsocialistične družbe so podedovale razredno in slojno strukturo predhodnih socialističnih družb. To pomeni, da gre za nizko strukturacijo družbenih razredov in za nerazvitost srednje razredne in slojne strukture, še posebej tiste, ki temelji na zasebni, storitveni dejavnosti. V teh družbah je obstajal relativno visok delež manualnih delavskih slojev in srednjih ter nižjih birokratskih slojev.

Spremembe razredne in slojne strukture, ki se začnajo s postsocialističnim obdobjem, najprej pripeljejo do zamenjave politokracije, začenja se počasi razvijati sloj zasebnih podjetnikov in menedžerjev. Proces nastajanja zasebnih podjetnikov in menedžerjev poteka vzporedno, drugače kot je v kapitalističnih družbah. Podjetniki nastajajo v glavnem na srednji in nižji ravni (obrt, storitve, manj proizvodne dejavnosti), med njimi ni tipičnih nosilcev tradicionalne družinske lastnine, veliko je parvenijskih vzponov in propadlih poskusov. Procesi krčenja zadevajo armado srednje in nižje državne politične birokracije, pa tudi manj kvalificiranih manualnih delavcev. Številni strokovnjaki emigrirajo. Delničarstvo, pomembno za omejevanje stratifikacijske strukture, se počasi uveljavlja. Krizne razmere povečujejo marginalne sloje, brezposelne, predčasne upokoјence, ki vegetirajo, revščino ipd.

Iz prikazane skice sprememb stratifikacijske strukture postsocialističnih družb sledi, da v njih prihaja manj do družbene strukturacije in diferenciacije, kakršne se uveljavljajo v razvitejših družbah, in bolj do polarizacije razredne strukture z zaostrovanjem razrednih linij. Individualni spopad za socialne statuse je oster, hkrati pa se poraja predvsem na vrhu in na spodnji ravni stratifikacijske strukture ob oblikovanju razredov potreba po razredni organiziranosti.⁹

⁸ J. Makarovič: Družbena neenakost in logika zgodovine, v: Stratifikacijske analize sodobnih družb, Slovensko sociološko društvo, Ljubljana 1988, str. 323-349.

- P. Klinar: Družbena kriza in raziskovanje razredov ter slojev v jugoslovanski družbi, v: Stratifikacijske analize sodobnih družb, Ljubljana 1988, str. 232-253.

- I. Bernik: Slojevitost jugoslovanske družbe, v: Stratifikacijske analize sodobnih družb, Ljubljana 1988, str. 207-232.

- S. Bosnić, V. Goati, P. Jambreč, V. Obradović, I. Šiber, N. Toš: Projekt istraživanja: Klasno biće savremenog jugoslavenskog društva, RI, FSPN, Ljubljana 1985, str. 56.

⁹ P. Saunders: Social Class and Stratification, London 1990, str. 27-41-85-128.

- R. Dahrendorf: Class and Class Conflict in an Industrial Society, Routledge Kegan, London 1959.

- J. Goldhorpe: Social Mobility and Class Structure in Modern Britain, Clarendon Press, Oxford 1980.

V Sloveniji je mogoče najti značilnosti tradicionalnih razrednih odnosov, za kar govorijo ugotovljeni ekonomski problemi preživljanja, naraščajoči pojavi revščine, pa tudi pomembnost nasprotij med bogatimi in revnimi, ocene o ostrini drugih nasprotij s socialnoekonomskimi obeležji.

V Sloveniji je tudi mogoče razkriti nekatere elemente nerazvitih kvazirazrednih odnosov, značilnih za postsocialistične družbe.

Iz nekaterih prevladujočih stališč javnosti pa je razvidno, da zorijo v slovenski družbi subjektivni pogoji za razvoj modernejših razrednih struktur in naprej za preraščanje razrednih v razvitejše slojevske strukture. V modernih razrednih družbah temeljijo pojavi funkcionalne neenakosti na rentabilnih procesih tekmovanja za lastnino, na delitvenih procesih, ki upoštevajo znanje in sposobnosti, procese kooperacije skupinskega dela ipd.

Anketiranci v Sloveniji – po dolgem obdobju obstoja dominantne države oziroma družbene lastnine – pozitivno vrednotijo zasebno lastnino. Večinska vrednotenja jo imajo kot pogoj za samostojno življenje in samostojno oblikovanje lastne prihodnosti, kot pogoj socialne varnosti. Nizki so deleži tistih, ki zasebno lastnino označujejo kot sredstvo za izkoriščanje ali kot sredstvo za brezskrbno in lagodno življenje. V tej luči tudi večina meni, da bi dosedanjo družbeno lastnino razdelili tistim, ki z njo delajo in ustvarjajo narodno bogastvo. Vrednotenja zasebne lastnine kot sredstva za doseganje samostojnosti govorijo za pozitivno vrednotenje tekmovalnih, zasebnolastniških procesov in racionalnosti funkcionalne neenakosti.

Tudi ocene pomembnosti posameznih dejavnikov vertikalne mobilnosti govorijo za uveljavljanje vrednot, ki utegnejo pospeševalno vplivati na razvoj modernejše razredne in slojevske strukture v Sloveniji. Med najpomembnejšimi dejavniki vertikalne mobilnosti anketiranci omenjajo: sposobnosti, ambicije, trdo delo in dobro izobrazbo. Med te najpomembnejše dejavnike socialne promocije uvrščajo tudi poznanstva s pravimi ljudmi. Dejavnikom prirojenega statusa: podedovanemu kulturnemu kapitalu s strani izobraženih staršev, bogastvu staršev, dajejo anketiranci manjši pomen od omenjenih, sodobnih dejavnikov vertikalne mobilnosti pridobljenega socialnega statusa.

Empirični raziskovalni podatki kažejo na velike možnosti za uveljavljanje zasebnih storitvenih in proizvodnih dejavnosti ter za povečevanje deležev srednjih slojev, značilnih za razvitejše družbe. Deleži tistih, ki jim je uspelo sedanje delo od prvega, začetnega dela preusmeriti na zasebne dejavnosti, so namreč zanemarljivo majhni. Verjetno bodo razmere, ki bodo zahtevale polno angažiranje na delovnem mestu, zmanjšale možnosti za neformalno delo in s tem tudi prispevale k odpravljanju nesorazmerja med neformalnim delom in celovitim zasebnim delovanjem.

Po lastnih subjektivnih ocenah je videti stratifikacijska struktura v Sloveniji takole: delež razvrščenih proti vrhu je izredno majhen; torej možnosti za širjenje elitnega vrha (podjetništvo, menedžment, znanost ipd.). Omenjene elitne kategorije bi mogle nadomeščati politokracijo, razvrščeno na vrhu stratifikacijske strukture. Deleži razporejenih na nižjih ravneh srednjih slojev so visoki, kar govori o možnosti vertikalne mobilnosti navzgor do srednjih in višjih ravni srednjih slojev.¹⁰

¹⁰ Slovensko javno mnenje 91/2, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1991.

– Slovensko javno mnenje 92/2, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1992.

Subjektivna vrednotenja pomena zasebne lastnine in dejavnikov vertikalne mobilnosti pridobljenega statusa, pa ugotovljene mobilnostne možnosti, še posebej v zasebnih dejavnostih, govorijo za pospešitev procesov preseganja tradicionalne in kvazirazredne strukture ter za pospeševanje procesov modernizacije razredne in slojne strukture v slovenski družbi. Za ta predvidevanja govorijo tudi nekatere objektivne razmere, kot so sicer počasni procesi uveljavljanja: zasebne lastnine, delničarstva, političnega in idejnega pluralizma, profesionalizacije, racionalnosti, pomena individualne mobilnosti ipd.

Sklepne ugotovitve o povezanosti stališč

1. Ugotovimo lahko, da so zveze med stališči o (ne)enakosti in ekonomskih razmer logične. Stališča o sprejemljivosti ekonomskih razlik (funkcionalni neenakosti) izraziteje izražajo kategorije, ki živijo v blagostanju, po drugi strani pa po pričakovanju najdemo stališča o večjem distributivnem egalitarizmu nadpovprečno prisotna pri kategorijah, ki živijo v pomanjkanju in revščini. Te ekonomsko prizadete kategorije poudarjeno zahtevajo popolno odgovornost vlade za zagotavljanje dela, socialno oskrbo za stare in nezaposlene ter za zmanjševanje razlik v dohodkih. Izrazito poudarjene zahteve za delovanje socialne države zasledimo pri ekonomsko prizadetih kategorijah, medtem ko so kategorije, ki živijo v blagostanju, zavzeteje le za delno odgovornost vlade za gornje zadeve oziroma za delno in omejeno delovanje socialne države.

2. Povezave stališč in sodb pokažejo, da so poslabšane življenjske razmere (kakovost življenja ljudi, možnost dobiti stanovanje, zaposlitev, imeti in preživljati otroke) z nastankom sprememb v postsocialističnem obdobju predvsem prizadele nižje socialne sloje (delavce) in deloma tudi srednje sloje (uslužbence). Ekonomsko najbolj prizadetim kategorijam, ki se že srečujejo z elementi relativne revščine, se je materialni položaj v zadnjem obdobju najbolj poslabšal, saj te kategorije menijo, da so v preteklosti živele izrazito bolje kot zdaj, ko so za preživetje prisiljene izposojati si denar. Te kategorije so izrazito pesimistične glede prihodnjega izboljšanja svojega življenjskega standarda.

3. Sedanje ekonomske razmere so prizadele vse socialne sloje. Najizraziteje pa se je poslabšala kakovost življenja za kategorije, ki morajo omejevati zadovoljevanje svojih primarnih potreb in živijo v pomanjkanju in revščini. O poslabšanju sedanjih življenjskih razmer v primerjavi z obdobji pred petimi leti pa nadpovprečno sodijo tudi kategorije, ki živijo v blagostanju.

4. So znaki, po katerih ocene o izboljšanju življenjskih razmer za višje oziroma srednje sloje poudarjajo pomen konfliktov med bogatimi in revnimi, torej klasičnih razrednih konfliktov.

5. Ocene lastnih materialnih razmer se kažejo v realni luči, če upoštevamo logične povezave med posameznimi vsebinskimi sklopi teh ocen. Pojavi kritičnih, nezadovoljivih ekonomskih razmer s pojavi revščine se kažejo pri kategorijah z nizkimi dohodki iz rednega dela, ki jim ne zadostujejo za preživetje, pri kategorijah, ki so prisiljene trošili prihranke in si izposojati denar. Kategorije, ki so se prisiljene ukvarjati z neformalnim delom zaradi preživetja, se le v majhni meri uvrščajo med tiste kategorije, ki jim uspe privarčevati nekaj denarja.

6. Nižje socialne kategorije, ki jih prizadevajo pojavi revščine in ki občutijo poslabšanje svojega materialnega položaja, izrazito izražajo tudi strah pred morebitno izgubo zaposlitve, kar pomeni, da se na te kategorije zgrinjajo pojavi socialne negotovosti. Te kategorije bi bile najraje zaposlene v državnem sektorju, ki jim je verjetno večje zagotovilo socialne varnosti.

7. Pojavi družbene neenakosti s pojavi revščine, ki vzbujajo konflikte med vodstvi podjetij in zaposlenimi, predvsem zaradi višine plač, morejo pripeljati do protestnih dejavnosti. Pojavi družbene neenakosti in naraščajoči pojavi revščine vzbujajo mnogotere konflikte: med bogatimi in revnimi, med zaposlenimi in brezposelnimi ter med vodilnimi in delavstvom. Povezave teh ocen kažejo na socialno-ekonomski izvor konfliktov in na njihovo medsebojno povezanost.

8. Prezreti ne kaže povezav stališč o zasebni lastnini kot pogojem samostojnosti in vrednotenjem pomena človekovega znanja in dela.

Sklepi o stališčih kategorij anketirancev

1. Pogledi, ki izražajo na splošno izrazitejšo zavzemanje za pojave funkcionalne neenakosti, so razporejeni med kategorije z višjimi, srednjimi in nižjimi delovnimi položaji. S tem se spreminjajo prejšnji pogledi, ko je nasploh veljala ugotovitev, da so kategorije z nižjimi delovnimi položaji bolj naklonjene delitvenemu egalitarizmu. Spodbudna je ugotovitev, da so pogledi o funkcionalni neenakosti trdneje zasidrani pri kategorijah mladih in da niso tuji tudi kategorijam srednje starih anketirancev.

2. Pogledi, v katerih so vidne težnje po egalitarnejši delitvi dohodkov v Sloveniji, češ da so te razlike prevelike, bolj od drugih izražajo kategorije z nižjimi in tudi srednjimi delovnimi položaji kakor tudi kategorije socialno ogroženih (nezaposleni, upokojenci). Ker se zdijo pogledi o konkretnjših razmerah pomembnejši od splošnih pogledov, lahko zapišemo, da se kategorije z nižjimi delovnimi položaji v bistvu ne odpovedujejo svojim tradicionalnim egalitaristično-distributivnim stališčem. Med krizo se jim pridružujejo tudi kategorije s srednjimi delovnimi statusi kakor tudi iz razumljivih razlogov še socialno ogrožene kategorije. Funkcionalno distributivno neenakost v konkretnih slovenskih razmerah predvsem poudarjajo kategorija z višjimi delovnimi statusi kakor tudi obrtniki.

3. Nerazpoloženje do funkcionalne neenakosti se kaže v povezavi stališč o prevelikih plačah, zahtev o zajamčenem osnovnem dohodku s strani vlade in o obstoju neenakosti zaradi nezdrževanja preprostih ljudi. Tudi ta indeks povezanih stališč poudarjajo kategorije z nižjimi delovnimi in ekonomskimi položaji ter kategorije socialno ogroženih. Tem kategorijam se pridružuje tudi kategorija Neslovencev, med katerimi je mogoče najti visoke deleže z nižjimi delovnimi in ekonomskimi položaji. Naštete kategorije so tiste, ki najbolj potencirajo zahteve po delovanju socialne države, ki da je dolžna zagotoviti vsakomur delo, osnovni dohodek in nezaposlenim življenjski standard. Ne preseneča, da se tako odločajo tudi tisti, ki jih prizadevajo pojavi relativne revščine, in pa mladi, verjetno zaradi negotovosti, ki zadeva skorajšnje ali že obstoječe težave, povezane z iskanji dela.

4. Skladno z ugotovitvami o nasprotovanju funkcionalni neenakosti in zavzemanju za večji distributivni egalitarizem kategorije z nižjimi delovnimi statusi bolj od drugih kategorij izražajo stališča o prenizkih davkih za kategorije z visokimi dohodki in o povečanju njihovih davčnih deležev. Tem zadnjim pogledom se pridružujejo kategorije s srednjimi delovnimi položaji in kategorije starejših (soci-

alno ogroženih). Hkrati kategorije z nižjimi in srednjimi delovnimi položaji tudi nadpovprečno sodijo, da so davki za kategorije z nizkimi dohodki previsoki.

5. Kategorije uslužbencev z visoko in višjo izobrazbo so tiste, ki nadpovprečno ocenjujejo, da so se v Sloveniji z uveljavljanjem postsocialističnega družbenega sistema ekonomske razmere poslabšale. Da se je poslabšal lastni položaj po družbenih spremembah, izrazito sodijo kategorije kmetov, uslužbencev s srednjo, višjo in visoko izobrazbo in obrtnikov, ki poudarjajo poslabšanje položaja podjetnikov.

6. Indeks življenjskih razmer, ki ga sestavljajo ocene o kakovosti življenja, možnostih dobiti stanovanje, zaposlitev in imeti ter preživljati otroke, kaže, da se življenjske razmere v primerjavi pred petimi leti izraziteje slabšajo za kategorije: Neslovencev, kategorije z nižjimi in srednjimi delovnimi položaji ter za nezaposlene.

7. Izraziti pesimizem glede doseganja zadovoljivega življenjskega standarda poudarjeno izražajo kategorije polkvalificiranih delavcev, upokojenecv, gospodinj, ko sodijo, da se to nikoli ne bo zgodilo. Tudi nezaposleni kmetje so bolj pesimistično razpoloženi od drugih kategorij, ko menijo, da bodo mogli doseči zadovoljiv standard šele po več kot desetih letih.

Kritične kategorije bolj izobraženih anketirancev so bolj pesimistične glede kratkoročnejšega izboljšanja gospodarskih razmer. Več optimizma je mogoče zaslediti pri mladih in pri priučenih delavcih.

8. Med kategorije, ki jih prizadevajo pojavi relativne revščine, se po njihovih nadpovprečnih ocenah o omejevanju primarnih potreb, o nezadostnosti dohodka za preživljanje, o obstoju pomanjkanja uvrščajo kategorije Neslovencev, kategorije z nizkimi delovnimi položaji in kategorije nezaposlenih, starejših in upokojenecv. Da je njihov dohodek nezadosten za preživljanje, poudarjajo še kategorije kvalificiranih delavcev in nižjih uslužbencev. Kategorije polno in delno zaposlenih nadpovprečno sodijo, da jim zaslužek od rednega dela le v majhni meri zadostuje za preživljanje. Z neformalnim delom zaradi ohranitve standarda se morajo nadpovprečno ukvarjati kategorije z nižjimi delovnimi statusi, nezaposleni in gospodinje.

9. V blagostanju ali pa na ravni primerne standarda živijo glede na njihove izrazitejšje ocene kategorije mladih, študentov in učencev (skrb staršev), pa kategorije uslužbencev z visoko, višjo in srednjo izobrazbo, obrtnikov in vodilnih.

10. Izrazito je poudarjena velika skrb glede morebitne izgube dela pri mlajših in srednje starih kategorijah, pri Neslovencih, pri kategorijah zaposlenih ter pri kategorijah z nižjimi delovnimi položaji. Do neke mere izražajo izrazitejšjo skrb za izgubo dela kategorije uslužbencev s srednjo, višjo in visoko izobrazbo. Socialna negotovost je torej široko razširjena pri različnih socialnih slojih.

Želje po zasebnem zaposlovanju poudarjeno izražajo kategorije mladih in kategorije z nižjimi delovnimi položaji. Nezaposleni pa se seveda izrazito zavzemajo za obe možnosti: zasebno zaposlovanje in zaposlovanje v državnih podjetjih.

11. Pogledi o zasebni lastnini, ki pomenijo možnosti za postopno preraščanje tradicionalnih v modernejše razredne in slojne strukture v Sloveniji, kažejo, da poudarjajo bistvo zasebne lastnine kot pogoj za samostojnost in samostojno oblikovanje prihodnosti kategorije mlajših, kategorije z višjimi delovnimi in višjimi ter srednjimi izobrazbenimi statusi, kategorije obrtnikov in kategorije vodilnih. Kategorije z nižjimi delovnimi položaji in kategorije Neslovencev podpovprečno pritrjujejo gornjim označbam zasebne lastnine in jo izrazito označujejo kot sredstvo za izkoriščanje ali lagodno življenje. Tem poslednjim ocenam se pridružujejo tudi kategorije visokokvalificiranih delavcev in upokojenecv.

12. Kategorija z nizkimi delovnimi položaji opazno nasprotuje delitvi družbe-

ne lastnine posameznikom, ker naj bi to bila lastnina naroda. Tako se odloča tudi kategorija anketirancev, ki živijo v pomanjkanju. Kategorije s srednjimi delovnimi položaji pa poudarjeno izražajo drugačno stališče, da je namreč družbeno lastnino treba razdeliti tistim zaposlenim, ki z njo delajo.

13. Kanalom mobilnosti, ki uveljavljajo pridobljeni socialni status (izobrazba, sposobnosti, ambicije in delo), dajejo večji pomen kategorije z višjimi delovnimi in ekonomskimi položaji. Deviantnim kanalom mobilnosti, ki zadevajo prirojen status politične in osebne zveze, rasno in versko pripadnost ter družinsko poreklo, pa pripisujejo nekoliko nadpovprečni delni pomen v promocijskih procesih kategorije z nižjimi delovnimi in ekonomskimi statusi, kategorije upokoјencev, starejših, kategorije Neslovencev in kategorije nezaposlenih. Gre za nižje in socialno ogrožene sloje. Iz omenjenih razporeditev ocen je razvidno, da se stališča kategorij, ki zadevajo kanale pridobljenega statusa, prekrivajo z nosilci teženj preobrazbe družbe k moderni slojevski strukturi.

14. Socialnoekonomske razmere v Sloveniji so globoko krizne in eksplozivne. Pojavi relativne revščine, ki zadevajo izrazito socialno ogrožene sloje (nezaposleni in upokoјenci), in sloje z nizkimi delovnimi položaji, se tudi že premikajo proti robovom nižjih srednjih slojev. Te kategorije poudarjeno opozarjajo na srednjeročno slabšanje lastnih življenjskih razmer. Nerazpoloženje do funkcionalne neenakosti je zaradi tega bolj izraženo ne le pri nižjih slojih in socialno ogroženih, marveč tudi pri srednjih slojih. Nižji sloji in socialno ogroženi se izrazito zavzemajo za delovanje socialne države in za davčne ukrepe, ki bi vodili k večjemu delitvenemu egalitarizmu. Slednje zahteve so nadpovprečno prisotne tudi pri srednjih socialnih slojih.

Socialna negotovost je vsestransko razširjena in vidno zadeva nižje in srednje sloje, pa tudi bolj izobražene in kvalificirane kategorije.

15. Pregled kategorij, ki izraziteje pripisujejo pomen mobilnostnim dejavnikom pridobljenega statusa, ki opazneje označujejo bistvo zasebne lastnine kot pogoja samostojnosti, pokaže, da so to bolj izobražene in kvalificirane ter poslovno usmerjene kategorije, ki predstavljajo pospeševalce prehoda od tradicionalne k modernejši razredni in slojni družbeni strukturi.

16. Ocene anketirancev o lastnih materialnih razmerah so dokaj skladne s stratifikacijsko strukturo slovenske družbe, ki odseva za evropske razmere še dokaj nerazvito stratifikacijsko strukturo. Kažejo se torej možnosti za postopne procese vertikalne mobilnosti, usmerjene v modernizacijo razredne in slojne strukture slovenske družbe.¹¹

Sklepi

1. Naraščajoči pojavi družbene neenakosti z revščino v Sloveniji ovirajo, da bi funkcionalna neenakost dobila širšo podporo. Zato se počasi prebija prepričanje o omejeni funkcionalni neenakosti s hierarhijo dohodkov in sposobnosti. Prodor zamisli o sprejemljivosti funkcionalne neenakosti zavirajo še močno zasidrana prepričanja o umirjenem egalitarizmu in pa objektivne razvojne razmere, ki one-

¹¹ Slovensko javno mnenje 91/2, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1991.

– Slovensko javno mnenje 92/2, FDV, RI, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1992.

mogočajo zagotovitev temeljev funkcionalne neenakosti: enakih možnosti in pogojev z delovanjem pravne in socialne države. Zaradi tega pritiski socialno ogroženih kategorij v smeri delitvenega egalitarizma in širokega učinkovanja socialnih ukrepov. Ti pritiski se širijo od socialno ogroženih in nižjih socialnih slojev proti nižjim srednjim socialnim slojem tako, kot se širijo pojavi relativne revščine.

2. Socialnoekonomske razmere se slabšajo – opazno v zadnjem obdobju – in naraščajo pojavi relativne revščine, ki širijo socialno ogrožene sloje od nižjih proti srednjim slojem. Poslabšane socialnoekonomske razmere prizadevajo vse socialne sloje. Redni dohodki ne zadostujejo za preživljanje, trošijo se prihranki, izposoja denar, za preživetje se je treba ukvarjati z neformalnimi dejavnostmi, materialni položaj družin je nezadovoljiv, primarne potrebe ostajajo nezadovoljene.

3. Ob veliki nezaposlenosti strah pred izgubo zaposlitve izrazito prizadeva nižje sloje, prisoten pa je med vsemi sloji. Socialno ogrožene kategorije gledajo pesimistično na svojo prihodnost.

4. Dolgotrajnejši socialnoekonomski krizni pojavi z revščino vzbujajo klasične konflikte med bogatimi in revnimi, zaposlenimi in nezaposlenimi, vodstvu podjetij in delavci, morejo pa pripeljati do širših protestnih dejavnosti.

5. Procesi preraščanja tradicionalne razredne in kvazirazredne strukture v modernejšo razredno in slojevsko strukturo bodo dolgotrajni, saj sedanji krizni pojavi z revščino ne bodo hitro sanirani. Bolj izobraženi in razgledani sloji izraziteje pozitivno vrednotijo bistvo zasebne lastnine kot pogoja samostojnosti in pomen mobilnostnih dejavnikov pridobljenega statusa. Tej njihovi usmeritvi lahko pripišemo spodbujevalno vlogo pri dolgotrajnih modernizacijskih procesih obstoječe tradicionalne razredne in slojevske strukture.

Metodološke opombe:

– Raziskava Slovensko javno mnenje 91/2 je bila opravljena v novembru in decembru 1991 na reprezentativnem vzorcu 2100 polnoletnih prebivalcev R Slovenije. S pomočjo standardiziranega vprašalnika je bilo anketiranih 2078 oseb.

– Raziskava Slovensko javno mnenje 92/1, Mednarodna raziskava vrednot, je bila opravljena februarja 1992 na reprezentativnem vzorcu 1050 polnoletnih prebivalcev R Slovenije. S pomočjo standardiziranega vprašalnika je bilo anketiranih 1035 oseb.

– Raziskava Slovensko javno mnenje 92/2, Mednarodna raziskava o neenakosti in socialno-ekonomskih usmeritvah je bila opravljena marca 1992 na reprezentativnem vzorcu 1050 polnoletnih prebivalcev R Slovenije, s pomočjo standardiziranega vprašalnika je bilo anketiranih 1049 oseb.

– Analize so bile izvedene s pomočjo programskega paketa SPSSPC.

– Pri analizi povezanosti stališč smo v okviru kontingenčnih tabel uporabili hi-kvadrat preizkus in za oceno največjih razlik med teoretičnimi in empiričnimi frekvencami standardizirane ostanke. Ti so pri pogoju, da sta nominalni spremenljivki nepovezani, porazdeljeni približno po standardizirani normalni porazdelitvi. Če je absolutna vrednost ostanka v neki celici vsaj dva, lahko s tveganjem, manjšim od 5%, sklepamo, da so razlike med empiričnimi in teoretičnimi frekvencami velike. Na ta način dobimo informacijo o celicah, kjer ostanki največ prispevajo k velikosti statistike hi-kvadrat in s tem k pojasnjevanju povezanosti med spremenljivkami.

– Analiza sklopov vprašanj, pri katerih se odgovori med seboj povezujejo, in njihove povezanosti z demografskimi podatki je bila opravljena po naslednjem postopku (privzeta je bila predpostavka, da je merska lestvica intervalna). Za sklope vprašanj je bila najprej izvedena analiza glavnih komponent. Na temelju dobljenih rezultatov te analize in teoretičnih predpostavk o smiselnih povezavah vprašanj v okviru posameznega sklopa so bili za vsako skupino povezanih vprašanj izračunani indeksi (s pomočjo seštevanja veljavnih vrednosti odgovorov in enostavnega normiranja dobljene vsote tako, da je bil interval možnih vrednosti ohranjen). Za vsak tako dobljen indeks je bila izvedena analiza variante, kjer so bili anketiranci razvrščeni v skupine po enem demografskem kriteriju. Uporabljen je bil podprogram Oneway.

Literatura:

Alan Bryman and Duncan Cramer: Quantitative data analysis for social scientists. Department of Social Sciences, Loughborough University of Technology, London, 1990.